

УДК 378.041.091.33-027.22:2-1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-1-43>**Михайло БАСАРАБ,***orcid.org/0000-0001-6981-3083**доктор богословських наук, кандидат історичних наук,
завідувач кафедри богослов'я, філософії та гуманітарних наук
Карпатського університету імені Августина Волошина
(Ужгород, Україна) basarabmm@ukr.net***Олена ШИМКО,***orcid.org/0000-0002-3359-7136**доктор богословських наук, кандидат філологічних наук,
професор кафедри богослов'я, філософії та гуманітарних наук
Карпатського університету імені Августина Волошина
(Ужгород, Україна) lenashimko26@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТІСНОЇ ПАРАДИГМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ БОГОСЛОВІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Сучасні суспільні трансформації в освітній галузі роблять пріоритетним орієнтування на всебічний розвиток особистості та становлення її здатності до життя у швидкозмінному конкурентному середовищі. У цьому контексті формування компетентісної парадигми здобувачів вищої духовної освіти України вимагає особливої уваги, оскільки Церква сьогодні відіграє одну з ключових ролей в економічному та духовному відродженні української держави та суспільства. Це, відповідно, висуває нові вимоги до підготовки майбутніх богословів, які мають бути не лише носіями віри, а й моральними лідерами, від позиції яких залежатиме становлення релігійної та національної ідентичності підростаючого покоління. Актуальність нашого дослідження обумовлена нагальною потребою модернізації освітнього процесу підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю «Богослов'я» у конфесійних та світських (неконфесійних) закладах вищої духовної освіти України. У статті було зроблено генезис поглядів сучасних вітчизняних дослідників цієї проблематики: священнослужителів, богословів, науковців. З'ясовано зміст компетентісного підходу в організації навчання та виховання здобувачів вищої духовної освіти України. Також проаналізовано структуру загальних та спеціальних компетентностей Стандарту вищої освіти зі спеціальності 041 «Богослов'я» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти та окреслено можливі підходи до підготовки відповідного документа щодо магістрів духовної освіти. Акцентовано увагу на тому, що у затвердженому Міністерством освіти і науки України стандарті з підготовки бакалаврів вищої духовної освіти прописані основні групи загальних та спеціальних компетентностей, сформованість яких не лише сприятиме розширенню світогляду майбутніх богословів, а й дасть змогу особистості вирішувати складні завдання міжконфесійного діалогу та суспільного життя. Визначено провідні педагогічні технології для системного формування індивідуальної компетентісної парадигми майбутніх богословів у змісті освітнього процесу як конфесійних, так і світських закладів вищої духовної освіти України.

Ключові слова: компетентісна парадигма, майбутні богослови, богословська освіта, індивідуальна освітня траєкторія, педагогічні технології, міждисциплінарність, стандарт вищої освіти, всебічний розвиток, педагогічні технології.

Mykhailo BASARAB,*orcid.org/0000-0001-6981-3083**Doctor of Theology, Candidate of Historical Sciences,
Head of the Department of Theology, Philosophy and Humanities
Augustyn Voloshyn Carpathian University
(Uzhhorod, Ukraine) basarabmm@ukr.net***Olena SHYMKO,***orcid.org/0000-0002-3359-7136**Doctor of Theological Sciences, Candidate of Philological Sciences,
Professor at the Department of Theology, Philosophy and Humanities
Voloshyn Carpathian University
(Uzhhorod, Ukraine) lenashimko26@gmail.com*

FORMATION OF A COMPETENCY-BASED PARADIGM FOR TRAINING FUTURE THEOLOGIAN IN THE CONTEXT OF MODERN TRANSFORMATIONS

Modern societal transformations prioritize, within the educational sphere, an orientation towards the comprehensive development of the individual and the establishment of their ability to thrive in a rapidly changing, competitive environment.

In this context, the formation of a competency-based paradigm for students of higher spiritual education in Ukraine demands special attention, as the Church today plays a key role in the economic and spiritual revival of the Ukrainian state and society. This, accordingly, places new demands on the training of future theologians, who must be not only bearers of faith but also moral leaders. Their stance will determine the formation of the religious and national identity of the younger generation. The relevance of our study is due to the urgent need to modernize the educational process for training bachelors and masters in the specialty "Theology" in both confessional and secular (non-confessional) institutions of higher spiritual education in Ukraine. The article traced the genesis of views of contemporary Ukrainian researchers on this issue: clergy, theologians, and scholars. The content of the competency-based approach in organizing the education and upbringing of students of higher spiritual education in Ukraine was clarified. Furthermore, the structure of general and special competencies of the Higher Education Standard for specialty 041 "Theology" for the first (bachelor's) level of higher education was analyzed, and possible approaches to preparing the relevant document for the training of masters of spiritual education were outlined. Attention was focused on the fact that the standard for bachelor's training in higher spiritual education, approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine, outlines the main groups of general and special competencies. The development of these competencies will not only contribute to broadening the worldview of future theologians but also enable individuals to solve complex problems of interfaith dialogue and public life.

Leading pedagogical technologies for the systematic formation of an individual competency-based paradigm for future theologians within the educational process of both confessional and secular institutions of higher spiritual education in Ukraine were identified.

Key words: *competency-based paradigm, future theologians, theological education, individual educational trajectory, pedagogical technologies, interdisciplinarity, higher education standard, comprehensive development, pedagogical technologies.*

Постановка проблеми. Швидкі зміни глобального суспільного розвитку сьогодні зумовлені стрімкими процесами технологічної революції, соціокультурних перетворень та геополітичних викликів. В Україні все це накладається на проблеми, спричинені військовою агресією російської федерації, яка призвела до величезних втрат людських життів, загострення економічного становища та масштабного переселення всередині країни й за її межами. У цій ситуації важливим завданням є модернізація системи підготовки майбутніх богословів у закладах вищої духовної освіти, оскільки роль Церкви та, відповідно, богословів набула особливого, екзистенційного значення. У контексті суспільних трансформацій сьогодні богослов виступає не лише священнослужителем, а також капеланом, медичним капеланом, волонтером, який працює безпосередньо в зонах бойових дій, у госпіталах, з вимушеними переселеннями та постраждалими від війни. У повсякденній душпастирській роботі богослов також активно має протидіяти інформаційній агресії проти нашої держави. Ця специфіка вимагає від здобувачів вищої духовної освіти глибоких знань у галузі богослов'я та сформованих практичних компетентностей, що дасть змогу ефективно реагувати на суспільні виклики. В умовах, що склалися, конфесійні та академічні заклади вищої освіти повинні організовувати освітній процес із застосуванням сучасних педагогічних технологій, що сприятиме формуванню у богословів компетентностей, які виходять за рамки лише богословських дисциплін. З огляду на вимоги сучасності, навчальні програми мають бути розроблені на засадах міждисциплінарного підходу. Це

дозволить цілеспрямовано формувати у здобувачів богословської освіти комплекс компетентностей, зокрема емоційний інтелект, інформаційну грамотність, навички кризового консультування, домедичної допомоги, організації гуманітарної допомоги, ефективної комунікації в екстремальних умовах, а також здатність працювати в міжконфесійних командах.

Аналіз досліджень. Теоретичним підґрунтям нашого дослідження став аналіз праць видатних українських богословів, філософів, священнослужителів та педагогів. Ці роботи присвячені проблематиці розвитку сучасної освіти, зокрема богословської, становленню компетентнісної парадигми здобувачів вищої освіти та формуванню у студентів здатності до освіти впродовж життя. Зазначені напрямки у змісті духовної освіти висвітлювали В. Бедь, В. Бурега, В. Гоголь, О. Горкуша, Р. Делятинський, Н. Дерстуганова, А. Денисенко, Ю. Чорноморець, М. Палінчак, В. Панченко, М. Попович, О. Предко, В. Рудейко, О. Саган, В. Хромець, М. Щербань, С. Шкіль.

Становлення фахових компетентностей здобувачів вищої педагогічної освіти були предметом наукових досліджень таких вітчизняних науковців, як Бібік Н. М., Болубаш Я. Я., Гончаренко С. У., Гура О. І., Єльнікова Г. В., Зязюн І. А., Калашнікова С. А., Кремень В. Г., Луговий В. І., Ничкало Н. Г., Овчарук О. В., Савельєв О. М., Семиченко В. А., Сисоєва С. О., Тарасенкова Н. А., Ягупов В. В., Якса Н. В. Ключовими напрямками сучасних досліджень у сфері підготовки богословів у конфесійних та світських закладах вищої духовної освіти є праці, що стосуються еволюції богословської думки та інтеграції Церкви в сус-

пільну, капеланську й волонтерську діяльність. Дану тематику у своїх дослідженнях аналізують О. Горкуша, Р. Делятинський, О. Овчарук, В. Панченко, В. Рудейко, О. Саган, В. Хромець, А. Черній, Ю. Чорноморець.

При підготовці статті ми зробили аналіз нормативно-правових документів освітньої галузі України, зокрема Стандарту вищої освіти зі спеціальності 041 «Богослов'я» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, у якому систематизовано знання та навички та визначено перелік загальних та спеціальних компетентностей, якими випускник вищого закладу духовної освіти повинен оволодіти (Стандарт вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 04 Богослов'я..., 2021).

Метою статті є теоретичний аналіз процесу впровадження компетентнісного підходу в систему підготовки здобувачів вищої духовної освіти в Україні. Дослідження спрямоване на виявлення ключових чинників організації освітнього процесу, направлено на формування сучасного, ефективного та адаптованого до суспільних потреб богослова.

Виклад основного матеріалу. Трансформація системи підготовки майбутніх богословів у закладах вищої духовної освіти України протягом років незалежності нашої держави вирізняється послідовністю. Вона орієнтована на розвиток богослов'я як теологічної дисципліни (науки про Бога), удосконалення духовної освіти як регламентованого та структурованого процесу викладання богословських предметів, а також на задоволення духовних запитів вірян та потреб суспільства. Ключовим аспектом зазначених змін є створення єдиного освітнього середовища, що ґрунтується на засадах євроінтеграційного поступу держави. Разом з тим, розвиток богословської освіти в Україні має «свій унікальний контекст, обумовлений історією розвитку богословської освіти на території України, соціо-культурним контекстом України, суспільно-політичною ситуацією, яка окреслює ставлення українців до релігії, а також відносинами між державою та релігійними організаціями, що є унікальним не тільки для пострадянського простору, а й для Європи в цілому» (Хромець, 2019: с. 351).

Масштабна війна в Україні докорінно вплинула на організацію освітнього процесу з підготовки майбутніх богословів. Істотні виклики, зумовлені кадровими втратами, скороченням числа студентів, знищенням та пошкодженням освітніх об'єктів, а також психологічними травмами студентів і викладачів, суттєво позначилися на якості надання освітніх послуг. У відпо-

відь на глобальні виклики, пов'язані з війною, у 2024 році був затверджений «Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року», у якому головним пріоритетом освітніх трансформацій виступає особистість. У документі визначено напрями трансформації освітньої галузі та акцентовано увагу на тому, що система освіти і науки повинна вибудовуватися таким чином, щоб посилити «потенціал людини на різних етапах життя та дати змогу бути гнучкими до змін. Освіта має бути фундаментом для розвитку економіки України та людського капіталу. А наука – синонімом до інновацій та технологій, щоб бути привабливою для інвестицій та міжнародних партнерств. Саме це ми закладали в цілі Стратегічного плану» (Стратегічний план діяльності МОН до 2027 року..., 2024).

Впровадження зазначених нормативних документів освітньої галузі потребує розробки інноваційних стратегій підготовки майбутніх богословів. Компетентнісний підхід та новітні педагогічні технології мають формувати здатність майбутнього богослова до самоосвіти, критичного аналізу інформації, використання емоційного інтелекту та активної участі у суспільному житті. Разом з тим, аналізуючи сучасні тенденції розвитку богословської освіти, необхідно пам'ятати настанови Митрополита Київського і всієї України Єпіфанія (С. П. Думенка) про те, що «пізнання богослов'я полягає не у пізнанні книг про Бога, але у пізнанні Самого Бога через усі ті засоби, які Він дає нам – зокрема і через науку та вивчення Писання, однак не обмежуючись лише ними. Справжнім, істинним богословом, а не просто знавцем певних фактів про християнське вчення та історію, може ставати лише та людина, яка, як і апостол Іоан, віддано любить Христа, йде за Ним на Голгофу, перебуває з Ним і не дає нічому з речей світу цього, не лише злих, але навіть і добрих, мати місце більше, ніж те, яке належить Сину Божому» (Єпіфаній (Думенко С. П.) Пізнання богослів'я полягає ..., 2024).

У теперішній час підготовка бакалаврів богослов'я в Україні має непросту структуру, яка складається із ЗВО різних форм, статусів та підпорядкування. Кожен заклад має свої особливості, призначення, завдання, напрямки освітнього процесу. Значна частина закладів має давню традицію, перевірену часом, їхні концепції та ідеї адаптовані до українського православ'я. Нові форми богословської освіти, що виникли внаслідок сучасних тенденцій розвитку суспільства, держави та Церкви мають свої особливості, оскільки викладання богослов'я у світському вузі відрізня-

тиметься від його викладання в системі духовної освіти. Слід зазначити, що «богослов» не дорівнює «священик», оскільки навчання на спеціальності «Богослов'я» не передбачає автоматичного занурення в лоно Церкви. На сайтах ЗВО зазначено, що з дипломом богослова можна працювати викладачами, співробітниками науково-дослідних, музейних та бібліотечних закладів, перекладачами, редакторами, фахівцями з релігійних питань у пресі чи різноманітних установах, методистами, соціальними працівниками тощо.

Розмірковуючи про компетентнісну парадигму підготовки бакалаврів богослов'я в сучасному українському університеті, маємо звернути увагу, як мінімум на такі напрямки, за якими можна розбудовувати академічне богослов'я. Зокрема:

1. Якою є особливість академічного богослов'я у порівнянні з вищим духовним навчальним закладом, і яке богослов'я потрібне – конфесійне, не конфесійне чи міжконфесійне;

2. Які є основні міжпредметні зв'язки богослов'я з іншими гуманітарними дисциплінами – філософією, культурологією, історією, психологією, педагогікою тощо. Зауважимо, що богослов'я є невіддільним від загальнолюдської культури. «Містками» між релігією та секулярною культурою є мистецтво та мораль, на розвиток яких традиційні світові релігії мали рушійний вплив (Протоієрей Б. Огульчанський. До постановки проблеми: що таке богослов'я в нашому університеті?).

Прийнятий у 2021 році Галузевий (бакалаврський) Стандарт спеціальності 041 Богослов'я у даному контексті має максимально гнучкі формулювання (Наказ МОН України від 30.12.2021 р. № 1483). Оскільки вимога «за конфесійною ознакою» на цей час не актуальна¹, усі вимоги стандарту стосовно компетентностей та програмних результатів навчання є певною мірою абстрактними стосовно конфесійної спрямованості. Богослови-педагоги та богослови-науковці дану ситуацію сприйняли неоднозначно: «Негативний

наслідок цього – потенційна можливість «богословських» програм без жодного зв'язку з Церквою чи конфесією, позитивний – можливість творення богословських програм з постконфесійною ідентичністю, тобто таких, які не перетворюють свою конфесійну традицію в замкнуту і залізобетонну ідеологію, а розуміють і осмислюють її в розвитку і динаміці» (Добко Т. Акредитація богослов'я як науки в Україні: нові перспективи і виклики). Подібні побоювання висловлював ректор Київської Православної Богословської академії УПЦ КП єпископ Епіфаній Думенко, застерігаючи від «тенденції секуляризації духовної освіти» та небезпеки того, що «світські теологи» отримають пріоритетне право у визначенні векторів розвитку богослов'я».

Констатуємо побоювання стосовно різновекторності традиційного (конфесійного) та академічного (університетського) богослов'я, водночас зауважимо, що «завжди й всюди релігійне знання входило найважливішою складовою у людське знання найвищої цінності...» (Светлов, П. Я. Місце богослов'я серед університетських наук, 1897). Відмова від богословських знань розглядається як «викривлення та наруга над дійсністю». Таким чином, існує велике міждисциплінарне «культурне поле», такий собі творчий майданчик, на якому зустрічатимуться та взаємодіятимуть представники різних напрямків богословської науки та освіти. Богослов'я в університеті та богослов'я у духовній школі – це дві частини єдиного цілого, які підсилюють одна одну. Тому ці дві складові мають бути пов'язані не лише номінально. Один із напрямів роботи у сфері співпраці між єпархіальними структурами та світськими навчальними закладами – це взаємодія саме з теологічними вузівськими підрозділами. Місцеві церковні структури повинні сприяти залученню на теологічні кафедри компетентних фахівців. При цьому такий підхід у жодному разі не слід розцінювати як втручання церковних структур у освітній процес. Йдеться про соціальне партнерство та об'єднання ресурсів Церкви та світської системи освіти з метою підтримки богословської освіти, що є одночасно завданням і церковним, і суспільним, й культурним.

Сталий розвиток богослов'я як спеціальності сьогодні можливий за умов чіткого усвідомлення компетентнісної парадигми, з чітко сформульованим результатом. Зміст компетентностей нам хотілось би розділити за трьома сферами, що є спільними як для конфесійного, так й академічного богослов'я.

Перша сфера – це духовно-моральної компетентності: знання про духовні закони буття та

¹ Така вимога існувала у Переліку напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. N 1719 (1719-2006-п): 0203 Гуманітарні науки 6.020304 Богослов'я (теологія із зазначенням конфесії) (Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра: Постанова КМУ № 1719-2006-п від 13.12.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 12.12.2024)

їх реалізація на практиці, духовний та моральний досвід, самовизначення щодо добра та зла. Завдяки духовно-моральній компетентності формується ієрархічна система моральних імперативів, пріоритетів, цінностей. Духовно-моральна компетентність важлива при розгляді (вивченні) різних християнських віровчень, зокрема усвідомлення спільного та відмінного в християнській (православній, католицькій та протестантській) етиках, що допоможе розрізнити основи західно- та східноєвропейських укладів життя.

Друга сфера це компетенції, що надають можливість бачити зв'язок між тою чи іншою ідеологією та культурним шаром, який даною ідеологією продукується – історико-культурні. Сучасний фахівець-богослов повинен бачити християнську основу культури, як загальноєвропейської, так і української зокрема – в літературі, музиці, образотворчому мистецтві. Окрім того, якісна богословська освіта допомагає розрізнити християнські та язичницькі впливи в культурі, побачити конструктивний і деструктивний вплив різноманітної культурної та навколо-культурної міфотворчості. Літературу та живопис, архітектуру та поезію, музику та етику неможливо осмислювати та сприймати без конкретних богословських нарративів: «Цікавим є той факт, що коли французькі вчителі, почали водити дітей до Лувру, помітили, що діти не розуміють, про що цей живопис. Суд Соломона, де матері не можуть поділити дитину, та багато інших класичних сюжетів європейської культури для них незрозумілі... Те саме стосується музики Генделя, Баха, і так далі. Стало ясно, що для того, щоб читати, слухати і розуміти європейську культуру, потрібно покликати недобитих богословів <вислів за цитатою>, щоб вони таки допомогли якось із цим розібратися, актуалізувати – ну, не викидати ж, зрештою, Рембрандта і все те, що так дорого вартує. Виявилось, що реактуалізація богослов'я пов'язана з феноменом культури, ... Йдеться не лише про університети, а про всю нашу культуру» (Сігов К. Обговорення лекції Олександра Філоненка «Богослов'я в університеті: повернення?»).

Третя складова – це загальнонаукові компетентності. Історія християнського богослов'я свідчить про його «генетичну» науковість, про початкову інтенцію аналітичного розуміння Одкровення. Ми маємо на увазі як власне гносеологію (теорію пізнання, тобто засоби, принципи, аксіоми, якими ця філософська система пропонує пізнавати світ і людину), так і фундаментальні світоглядні принципи. Науково оброблене й інтерпретоване Одкровення стало однією з фундаментальних основ для

розбудови не тільки богослов'я, але й онтології, метафізики та фізики. Традиційне (конфесійне, у вітчизняному просторі – християнське) богослов'я з'ясовує, наскільки теоцентричними (чи нетеоцентричними) є ті чи інші філософські підходи, наскільки в устрої світобачення присутня свідомість Творця та Його животворної любові до творіння.

Академічне богослов'я вивчає специфічні знання, котрі описують релігійний досвід (духовну традицію), що міститься у сакральних текстах. Найбільш прийнятні дефініції академічного християнського богослов'я як науки дають право трактувати його як сукупність наукових дисциплін, котрі системно досліджують Одкровення про Бога, світ та людину з одного боку, та все, що стосується буття, історії та практики боголюдських взаємин – з іншого.

На цих трьох складових ґрунтуватимуться набуття інших фахових компетентностей. Наприклад, вивчення психології та педагогіки на основі християнського світогляду безпосередньо співвідноситься із суто богословським предметом – святоотцівською антропологією; вивчення етики – з моральним богослов'ям, естетики – із сакральним мистецтвом тощо. Що стосується богослов'я та філософії, то «на сучасному етапі ... постає питання про пізнання засад їхньої єдності. Філософія більшою мірою відійшла од класичної постановки основного питання про первинність матеріальної чи ідеальної першосубстанції» (Осипов А. О. До проблеми єдності релігії і філософії).

Для України, яка є поліконфесійною країною, доцільно спиратися не тільки на широту богословських ресурсів, що належать основним традиційним християнським конфесіям. В умовах інформаційної цивілізації, що стрімко розвивається, необхідно створити таку систему освіти, яка була б спрямована на збереження культурного ядра суспільства: досвід передових країн світу показує, наскільки це важливо для збереження єдності народу. Знеособлена нація, що втратила свою ідентичність, самотність, неповторність, приречена на зникнення. Протягом попередніх щаблів розвитку цивілізації (архаїчної, аграрної та індустріальної) богословська освіта виконувала функцію збереження цілісності аксіологічних установок соціуму й завжди існувала в діалектичній єдності з освітою світською.

Висновки. У статті визначено, що пріоритетним напрямком становлення компетентнісної парадигми майбутніх богословів є формування у змісті інваріативної та варіативної складових освітнього процесу на засадах міждисциплінарного підходу їхньої здатності до критичного осмислення актуальних богословських проблем і пошуку шляхів їх вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Добко Т. Акредитація богослов'я як науки в Україні: нові перспективи і виклики (веб-конференція): УКУ: веб-сайт. URL <https://ucu.edu.ua/news/akredytatsiya-bohoslovyya-yak-nauky-v-ukrajini-novi-perspektyvy-i-vyklyky-risu>
2. Епіфаній (Думенко С. П.) (2010). Пізнання богослів'я полягає не у пізнанні книг про Бога, але у пізнанні Самого Бога, – Митрополит Епіфаній: ПЦУ: веб-сайт. URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/piznannya-bogosliv-ya-polyagaye-ne-u-piznanni-knyg-pro-boga-ale-u-piznanni-samogo>.
3. Огульчанський Б. До постановки проблеми: що таке богослов'я в нашому університеті? Релігійно-інформаційна служба України: веб-сайт. URL: <https://risu.ua/protoiyerey-bogdan-ogulchanskiy-do-postanovki-problemi>
4. Попович В. М. Взаємозв'язок соціального вчення православних церков і богословської освіти в Україні: філософсько-релігієзнавчий аналіз.: дис. докт. філософ. наук: спец. 09.00.11 / Житомир. 2018. – 468 с.
5. Светлов, П. Я. Місце богослов'я серед університетських наук Християнські читання. 1897. № 11. С. 320-338.
6. Сігов К. Обговорення лекції Олександра Філоненка «Богослов'я в університеті: повернення»? Релігійно-інформаційна служба України: веб-сайт. URL: <https://risu.ua/obsuzhdenie-lekcii>
7. Стандарт вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 04 Богослов'я, спеціальність 041 Богослов'я / МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha> (дата звернення 29.07.2025).
8. Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року. МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-strategichnogo-planu-diyalnosti-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-do-2027-roku> (дата звернення 29.07.2025).
9. Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра: Постанова КМУ № 1719-2006-п від 13.12.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 12.12.2024) .
10. Хромець В. Л. Богословська освіта як феномен релігійного та світського освітнього простору України: дис... докт. філософ. наук: 09.00.11. Київ, 2019. 404 с.

REFERENCES

1. Dobko T. (1020) Akredytatsiia bohoslovia yak nauky v Ukrainy: novi perspektyvy i vyklyky (veb-konferentsiia). veb-sait. [Accreditation of theology as a science in Ukraine: new perspectives and challenges (web conference)] UKU: UKU website: URL <https://ucu.edu.ua/news/akredytatsiya-bohoslovyya-yak-nauky-v-ukrajini-novi-perspektyvy-i-vyklyky-risu>. [in Ukrainian].
2. Epifanii (Dumenko S. P.) (2024) Piznannia bohoslovia poliahaie ne u piznanni knykh pro Boha, ale u piznanni Samoho Boha, – Mytropolyt Epifanii [The knowledge of theology does not consist in knowing books about God, but in knowing God Himself, – Metropolitan Epiphanius] UOC website: URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/piznannya-bogosliv-ya-polyagaye-ne-u-piznanni-knyg-pro-boga-ale-u-piznanni-samogo> [in Ukrainian].
3. Ohulchanskyi B. (2011) Do postanovky problemy: shcho take bohoslovia v nashomu universyteti? [Before posing the problem: what is theology at our university?] Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy: veb-sait. URL: <https://risu.ua/protoiyerey-bogdan-ogulchanskiy-do-postanovki-problemi> [in Ukrainian].
4. Popovych V. M. (2018) Vzaiemozviazok sotsialnoho vchennia pravoslavnykh tserkov i bohoslovskoi osvity v Ukraini: filosofsko-relihiieznavchyi analiz. [The relationship between the social teaching of Orthodox churches and theological education in Ukraine: philosophical and religious analysis]: dysert. dokt. filosof. nauk: 09.00.11. Zhytomyr. 468 p.[in Ukrainian].
5. Svetlov, P. Ya. (1897) Mistse bohoslovia sered universytetskykh nauk. [The place of theology among university sciences Christian readings]. Khrystyianski chytannia.. № 11. Z. 320-338.[in Ukrainian].
6. Sihov K. Obsuzhdenye leksyy Aleksandra Fylenenko "Bohoslovye v unyversytete: vozvrashchenye? [Discussion of Oleksandr Filonenko's lecture "Theology at the University: A Return"?]. Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy: veb-sait. URL: <https://risu.ua/obsuzhdenie-lekcii>. [in Ukrainian].
7. Standart vyshchoi osvity: pershyi (bakalavrskyi) riven, haluz znan 04 Bohoslovia, spetsialnist 041 Bohoslovia: [Higher education standard: first (bachelor's) level, field of knowledge 04 Theology, specialty 041 Theology]. MON Ukrainy URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha>. [in Ukrainian].
8. Stratehichnyi plan diialnosti Ministerstva osvity i nauky Ukrainy do 2027 roku. [Strategic plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine until 2027]. MON Ukrainy URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-strategichnogo-planu-diyalnosti-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-do-2027-roku> (data zvernennia 29.07.2025). [in Ukrainian].
9. Pro perelik napriamiv, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka fakhivtsiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh za osvitno-kvalifikatsiynym rivnem bakalavra. [On the list of areas in which specialists are trained in higher educational institutions at the bachelor's educational and qualification level]. Postanova KМУ № 1719-2006-p vid 13.12.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (data zvernennia 12.12.2024). [in Ukrainian].
10. Khromets V. L. (2019) Bohoslovskia osvita yak fenomen relihiinoho ta svitskoho osvitnoho prostoru Ukrainy. [Theological education as a phenomenon of the religious and secular educational space of Ukraine]: dysert. dokt. filosof. nauk: 09.00.11. Kyiv. 404 p. [in Ukrainian].